

تاریخ مختصر اوپک

از تأسیس تا انقلاب نفت شیل

نویسنده:

روح‌اله کهن عوش‌نژاد

سرشناسه : کهن هوش نژاد، روح الله، ۱۳۶۲ - Kohanhooshnejad, Roholah
عنوان و نام پدیدآور: تاریخ مختصر اوپک از تاسیس تا انقلاب نفت شیل / نویسنده: روح اله کهن هوش نژاد.

مشخصات نشر: تهران: موسسه غیر انتفاعی مطالعات دین و اقتصاد، نهادگرا، ۱۳۹۸.

مشخصات ظاهری: ۱۵۲ ص؛ ۵/۲۱×۵/۱۴ س.م.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۶۳۶۷۰-۱

و عیت فهرست نویسی: فیبا

یادداشت:

موضوع: اوپک

موضوع: Organization of Petroleum Exporting Countries

موضوع: اوپک - تاریخ

موضوع: Organization of Petroleum Exporting Countries - History

موضوع: نفت - تاریخ

موضوع: Oil - History

موضوع: نفت - صنعت و تجارت - تاریخ

موضوع: Petroleum industry and trade - History

رده بندی کنگره: HD۶۵۶۰/۵

رده بندی دیویی: ۲۳۸/۲۷۸۲

شماره کتابشناسی ملی: ۰۲۵۰۱۴

تهران، خیابان ولی عصر، نرسیده به میدان ولی عصر، خیابان ولی عصر، خیابان
برادران مظفر شمالی، شماره ۱۲۶. تلفن: ۸۸۹۰۵۶۰۷-۸۸۹۰۵۶۷۲

نهادگرا (وابسته به موسسه مطالعات دین و اقتصاد)

صفحه آرا: مهسا کریمی

طراح جلد: مزگان سادات روحانی

چاپ اول: سال ۱۳۹۸

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۳۰۰۰۰ تومان

فهرست

۷	مقدمه
۱۷	فصل اول: دو تصمیم مهم
۱۷	مقدمه
۱۸	بخش ۱۶۶
۲۱	سال‌ها سقوط قیمت نفت
۳۰	پاراویم جدید
۳۲	جلسه ۱۰۰
۳۴	تولیدکننده تبادل
۴۲	نظم جدید
۴۶	نقش عربستان
۶۱	فصل دوم: دوره‌های اوج و افول
۶۱	مقدمه
۶۲	ظهور و سقوط شرکت‌های بزرگ نفتی
۶۸	نظام نفتی پیش از تحریم ۱۹۷۳
۷۲	فراز و فرود در دوره پس از تحریم
۷۷	جنگ قیمت در دهه ۱۹۸۰
۸۶	دوره پس از جنگ قیمت
۸۸	فصل سوم: قدرت اوپک؛ از افسانه تا واقعیت
۸۹	واقعیت جدید
۹۱	امتیازات انحصاری
۹۴	محدودیت‌های همکاری
۹۶	ظهور برزیل

۹۸	مسأله سهمیه‌ها
۱۰۹	قیمت گذاری نفت
۱۱۲	بورس‌های نفتی
۱۱۵	فصل چهارم: خیزش آمریکا
۱۱۵	استقلال مصرف‌کنندگان
۱۱۹	میان واقعی ذخایر بین‌المللی
۱۲۰	فناوری؛ فرشته نجات
۱۲۴	تقلای نفت شمال در آمریکا
۱۳۳	نعمت یا نشت؟
۱۳۵	تعیین قیمت مادامه
۱۴۱	فصل پنجم: اوپک در قرن ۲۱
۱۴۱	آیا اوپک یک کارتل است؟
۱۴۶	بازبینی منشور تأسیس
۱۵۰	منابع

مقدمه

از زمان تسلط بی‌اوپیک در آن روزهای هیجان‌انگیز در بغداد در سال ۱۹۶۰، نفت خام همچنان کالایی راهبردی و حیاتی برای اقتصاد جهان محسوب می‌شد و نقش استراتژی بر سر تصاحب این کالای مهم تأکیدی بر این مسئله است. اما سال ۱۹۶۰ تاکنون، صنعت جهانی نفت تغییرات قابل توجهی را پشت سر گذاشته است. اکنون، برخلاف سال ۱۹۶۰، مجموعه حیرت‌انگیزی از منابع جایگزین نفت وجود دارد و ترکیبی از بازیگران خصوصی و عمومی در کنار عامل دیگری به نام گروه‌های فشار زیست‌محیطی پا به میدان نهاده‌اند. وقتی اوپک سواحل تولید، بازاریابی و قیمت‌ها به شکل یک‌طرفه تحت کنترل شرکت‌های نفتی بین‌المللی (IOCs) بود و به تأثیرات زیست‌محیطی و اجتماعات این صنعت مثل گرم شدن کره زمین و از بین رفتن لایه اوزون توجه اندک‌تری داشت و یا اصلاً مورد توجه قرار نمی‌گرفت. امروزه همه چیز دستخوش تغییرات بنیادی شده، نه اوپک و نه شرکت‌های نفتی بین‌المللی هیچ‌یک قادر نیستند با قبول خطر، این موضوعات را نادیده بگیرند.

از زمان تأسیس اوپک، تحلیل چالش‌های فزاینده پیش‌روی این سازمان در

ارزیابی نقش آتی آن در بازار جهانی نفت اهمیت داشته است. مقدار نفت در جهان محدود است و هرچند فناوری‌های جدید مرزهای "نطقه اوج نفتی"^۱ را به عقب برمی‌گردانند، لکن موجودی ذخایر نفتی به نرخ تولید نفت و نحوه مصرف آن بستگی دارد. عصر نوین نفت در قرن بیست و یکم منافع فراوانی را به لحاظ نحوه زندگی و رفاه خانگی برای کشورها و شهروندان به ارمغان آورده است. قیمت بالای نفت تغییراتی را در دارایی‌های مالی کشورها، از مصرف‌کنندگان تا تولیدکننده، ایجاد کرده است. همچنین، قیمت بالای نفت منشأ اقداماتی در جهت بهره‌وری انرژی و ورود انرژی‌های جایگزین بوده و همین مسأله بر اخلال در عرضه نفت و نوسان قیمت آن منجر شده است. عوامل دیگری نیز همچون نگرانی‌های زیست‌محیطی به این مسأله دامن زده‌اند.

در دوره نفت شیل، نشست تاریخی ۱۶۰۰هـ اوپک در وین در سال ۲۰۱۴ را شاید بتوان مهم‌ترین نشست این سازمان از زمان نشست تاریخی آن در اواخر سال ۱۹۷۳ دانست. در نشست تاریخی سال ۱۹۷۳، اوپک تصمیم گرفت به جای شرکت‌های نفتی بین‌المللی مسئولیت تعیین قیمت نفت خام را خود به عهده بگیرد. علت اهمیت این نشست در این است که پیامدهای آنها الگوی بازار را تغییر داد و نظم جدیدی ایجاد کرد. نشست ۱۹۷۳ قدرت قیمت‌گذاری نفت خام را از شرکت‌های بین‌المللی نفتی به اوپک انتقال داد. اوپک در نشست ۲۰۱۴ اعلام کرد دیگر به مدیریت عرضه در بازار با هدف حمایت از افت قیمت نفت اذامه نخواهد داد. تصمیم اوپک حامل این پیام به بازار بود که دیگر تولیدکننده متعادل‌کننده بازار برای نجات دادن وجود ندارد. از تصمیم اوپک معلوم بود که می‌خواهد داوطلبانه نفوذ اندک خود بر قیمت نفت را به عامل دیگری انتقال دهد و لذا جست‌وجو در بازار برای یافتن عامل جدید تغییر شروع شد. سابقه نداشت

که اوپک اجازه دهد بازار تعیین کننده قیمت‌ها باشد. همچنین بعید بود که اوپک ناگهان از حداقل قیمت بازار حمایت نکند و اجازه دهد قیمت‌ها سقوط آزاد سریعی را تجربه کنند. به علاوه، اوپک تصمیم گرفت مسئولیت تعیین پایین ترین قیمت را به بازار واگذار کند. این تصمیم، بازار را با مشکل جدیدی مواجه کرد چرا که تعیین و دفاع از حداقل قیمت بازار همواره واهیفه‌ایک بوده است. تا زمان سقوط چشمگیر بهای نفت در اواخر سال ۲۰۱۴^۱، پنداشت همگان بر این بود که اوپک مصرف کنندگان جهان را در مشت خود نگه دارد و می تواند با دستکاری در ذخایر خود قیمت‌ها را کنترل کند. رویداد ای اواخر سال ۲۰۱۴ ثابت کرد پنداشت همگان اشتباه بوده است. اقدامات یا دقن بر یکیم تصمیم‌های اوپک در هنگام ارزیابی افزایش تولید نفت خام کشورهای غیر اوپک، اغلب بعد از تغییرات بنیادی در عرضه و تقاضای نفت و شرایط آگویی جدید انرژی اتخاذ شده است. اتفاقات سال ۲۰۱۴ را می توان نقطه عطفی در تصور عمومی از اوپک به عنوان عامل کنترل کننده قیمت‌های جهانی تلقی کرد. این اتفاقات ثابت کرد اوپک در واقع به جای این که کارتل ماه و کنترل کننده باشد، حالا به فکر این است که از اتفاقات جاری جان سالم به در برد.

تصمیم اوپک در ۲۷ نوامبر سال ۲۰۱۴ برای حفظ سطح تولید جاری و اجازه به نیروهای بازار برای تعیین قیمت نفت، به سزای آغاز درک این مسأله بود که نقش جهانی اوپک تغییر کرده است.

تاریخ به طور روشن نشان داده که با گسترش بازارهای جهانی، فشار رقابتی افزایش می یابد. برای اوپک، حضور به عنوان یک بازیگر پر قدرت در یک بازار کوچک تر انحصار چندجانبه^۲، آسانتر از حضور در بازار بزرگتر است که بواسطه رشد تقاضای انرژی کشورهای بزرگ^۳ (به ویژه چین)

1. Oligopoly

2. BRIC: برزیل، روسیه، هند و چین

به وجود آمده است. چنین تقاضای فزاینده انرژی موجب رشد ظرفیت تولید حاشیه‌ای غیراوپک شده است. این مسأله اوپک را در وضعیت دشواری قرار داده به گونه‌ای که می‌بایست میان نحوه حفظ سهم خود از بازار، برخورد با سطوح پرکشمکش سهمیه تولید اعضا (آن هم با هزینه‌های بالا)، قیمت‌گذاری سر به سر و سایر اهداف اقتصادی- اجتماعی اوپک از یک سو، و رسیدن به راهبردی جامع برای ثابت نگاه داشتن قیمت واقعی نفت در سطحی پایین که مانع تولید کشورهای غیراوپک و افزایش ذخایر جهانی شود، تزلزل ایجاد نماید. نشست ۲۷ نوامبر سال ۲۰۱۴ اوپک در وین ممکن است به عنوان یکی از لحظات راهبردی تاریخی برای سازمان تلقی شود. این نشست به دنبال تصمیم اوپک مبنی بر حفظ سطح تولید کلی خود به میزان ۳۰ میلیون بشکه (علی‌رغم افت قیمت نفت و درخواست برخی اعضا برای کاهش تولید) برگزار شد. بود، اما اوپک نشان داد که به خاطر حفظ سهم خود از بازار جهانی تسد وارد شدن به یک جنگ را ندارد و تعیین قیمت نفت را بازار جهانی و می‌گذارد.

این کتاب تجارب گذشته حاصل از فعالیت‌های اوپک به ویژه تجارب مربوط به دهه ۱۹۷۰، کاهش تولیدات و جهش قیمت نفت را مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهد. علی‌رغم کشمکش و رقابت دائمی بین کشورهای تولیدکننده عضو اوپک و سایرین، درس‌هایی از ارجاعات متقابل و تعامل آنان نیز وجود دارد. همکاری کشورهای اوپک از دوره اولیه ایجاد با حل اختلافات و گرفتن حقوق ملی از شرکت‌های چندملیتی همراه بوده اما از دهه ۱۹۷۰، اوپک توجه خود را به ذخایر نفتی رو به رشد کشورهای غیراوپک معطوف کرده و تماس‌هایی با گروهی از کشورهای غیراوپک (به ویژه مکزیک، مالزی، برونئی، بریتانیا، نروژ، روسیه و برزیل) برقرار شده است.

تاریخ نشان داده زمان لازم برای تعدیل و اصلاح مجدد عرضه تخریب شده (بر اثر کاهش اکتشاف، ایجاد ظرفیت برای ذخیره‌سازی و بسته شدن میادین نفتی به دلیل هزینه‌های غیراقتصادی) از زمان لازم برای تعدیل و اصلاح مجدد تقاضای تخریب شده (بر اثر افزایش توهّمات درخصوص آینده اقتصادی کشورها، مثل رکود اقتصادی پس از بحران مالی ۲۰۰۷، به عوامل مالی، پولی و ژئوپلیتیکی بستگی دارد) بسیار طولانی‌تر است. کشورها ممکن است ذخایر زیرزمینی معینی داشته باشند، اما اگر از نظر مالی تحت فشار باشند و شروع به کاهش سرمایه‌گذاری کرده و به خاطر افت شدید قیمت نفت، سرمایه‌گذاری‌های جدید خود را در حوزه انرژی به تأخیر بیندازند، در نتیجه در بلندمدت یعنی زمانی که تقاضا برای نفت افزایش می‌یابد، افزایش جهانی تقاضای نفت با کاهش جهانی ذخایر مواجه خواهد شد که موجب افزایش قیمت نفت می‌شود و شرکت‌هایی که پیش‌تر سرمایه‌گذاری نکرده‌اند، بهر ای نخواهند برد.

دسترسی به منابع انرژی آینده، به‌دفعه کشورهای مصرف‌کننده نبوده بلکه رشد اقتصادی کشورهایی از قبیل چین، هند، ژاپن و ایالات متحده نیز به جریان پایدار نفت خام با قیمت‌های بالاتر وابسته است. با توجه به انگیزه‌های سیاسی مذکور، شگفت‌آور نیست که ده صنعت نفت در قرن ۲۱ تمرکز خود را بر تولید نفت و گاز از ذخایر غیرمعارف مانند نفت سنگین، قیر، نفت شیل و سایر منابع تجدیدپذیر معطوف کنند. با نسبت به داشتن انرژی برای طولانی‌مدت اطمینان یابد، برای کشورهایی که در بخش انرژی فعال هستند، فناوری عاملی مهم برای تداوم مرغیت آنها در اکتشاف و تولید نفت به شمار می‌آید. پیشرفت‌های بیشتر در فناوری برای تأمین نیاز انرژی ضروری است. در حالی که به طور سنتی با حفاری عمیق‌تر، نفت بیشتری کشف می‌شده، امروزه استفاده از فناوری‌های جدید

در محیط‌های جغرافیایی سخت و پرچالش است که می‌تواند منابع انرژی غیرفعال را به ذخایر پایدار تبدیل کند.

درک بهتری از نیازها و اولویت‌های کشورهای اوپک ما را در شناخت نیازهای تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان نفت یاری خواهد کرد، زیرا اوپک در حال حاضر و در مقایسه با دوره قبل که به دنبال امنیت تقاضا بود، اینک در جستجوی اطمینان از امنیت عرضه است. چنین ارتباط متقابلی براساس نهادهای بازار و توانایی رقابت در شبکه فناوری متغیر انرژی، مسائل زیست‌محیطی و ژئوپولیتیکی این اطمینان را حاصل می‌کند که تولیدکنندگان مصرف‌کنندگان به تجارت بین‌المللی، سیاست‌های پولی، انتقال مؤثر فناوری و برپیت عقلایی منابع تجدیدناپذیر بیشتر گره خورده‌اند.

اوپک طی دهه ۱۹۹۰ توانست مانع سهمیه‌های تولید و افزایش قیمت نفت هماهنگی ایجاد کند و شرایط به وجود آمده از سال ۲۰۱۴ پژواک این بن‌بست بوده که اعضای اوپک بطور جمعی در آن گرفتار شده‌اند. دوره‌های قبلی تبانی (برای کاهش تولید و افزایش قیمت که به ویژه توسط عربستان سعودی صورت می‌گرفت) در دهه‌ها بود. اوپک میزان قابل توجهی از ذخایر اثبات شده جهانی نفت را در اختیار دارد و تقریباً ۸۰ درصد این ذخایر در عربستان سعودی، عراق، ایران و بحرین قرار دارند. طی سال‌ها کشورهایمانند عربستان سعودی، ونزوئلا، کویت و امارات ذخایر مالی قابل توجهی اندوخته‌اند، در حالی که برخی کشورهای بریزه ایران و عراق که یا تحت تأثیر جنگ بوده‌اند یا تحریم، این ثروت‌ها را صرف گذران امور جاری خود کرده‌اند.

انقلاب انرژی حاصل از نفت شیل یک واقعیت است و قرار است پایدار بماند. تولیدکنندگان سنتی و مخصوصاً تولیدکنندگان اصلی در اوپک باید

سازگاری با این واقعیت جدید را بیاموزند. یک سوال کلیدی در رابطه با تامین انرژی از کشورهای غیراوپک، امکان استفاده انبوه از فناوری شیل خارج از ایالات متحده آمریکا، در کشورهایی مثل روسیه است. صحبت‌هایی درباره اینکه، آیا انقلاب نفتی آمریکا می‌تواند در کشورهای دیگری مانند روسیه نیز اعمال شود، وجود دارد. گسترش نفت شیل در ایالات متحده آمریکا به دلیل حفر تعداد زیادی چاه‌های اکتشافی گران‌قیمت و جمع شدن مبالغ زیاد بدهی، بسیار هزینه‌ساز شده است. این مسأله در دوره‌های کاهش قیمت نفت، اپراتورهای شیل را تحت فشار زیادی قرار داده است. مدل زیان‌گزار آمریکا ممکن است براحتی نتواند در بقیه کشورها تکرار شود. انقلاب شیل آمریکا در انزوای خود، بلکه عوامل توانمندساز مشتاق به پیشرفت این کشور از انرژی، به این انقلاب کمک کردند، و آن را به عنوان مدل آمریکایی، به خصوص به فرد نام نهادند که ممکن است برای اجرای آن در بقیه کشورها برای خایه‌زنی شیل مثل چین سخت باشد. چین ظاهراً صاحب تعدادی از برترین منابع انرژی شیل در دنیاست، که هنوز مورد بهره‌برداری قرار نگرفته‌اند. چاروب حقوقی و مقرراتی برای رشد منابع غیرمتعارف در آمریکا، ترکیبی از توانایی، آسین نامه‌ها، و مقررات در سطوح فدرال، ایالتی، استانی و محلی می‌باشد.

به هر حال، از زمان وقوع انقلاب نفت شیل در آمریکای شمالی، بازار نفت دچار تغییرات بنیادینی شده است. هنگامی که در اوایل سال ۲۰۱۱ تولید نفت خام محبوس در سنگ (معروف به نفت شیل) در آمریکا رونق گرفت، نه تنها عرضه‌کنندگانی جدیدی وارد بازار نفت شدند، بلکه از آن مهم‌تر این عرضه‌کنندگان منعطف‌ترین تولیدکنندگان نیز بودند. در پروژه‌های نفتی متعارف عموماً بین هفت تا ده سال طول می‌کشد تا سرمایه‌گذاری به تولید برسد. اما در پروژه‌های نفت شیل این زمان تنها چند ماه بوده و این مسأله

باعث می‌شود تا تولید این نوع نفت که به نفت غیر متعارف نیز معروف است، به قیمت بسیار حساس باشد. این ویژگی ساده و در عین حال بسیار قدرتمند پیامدهای عظیمی برای بازار نفت، تولیدکنندگان سنتی و جافتاده آن و جغرافیای سیاسی داشته و همچنان به دیکته کردن روند بازار ادامه خواهد داد.

توجه به ابعاد این چالش، اوپک به استراتژی جدیدتری نیز پناه برده است؛ این سازمان در سال ۲۰۱۶ بزرگترین ائتلاف تاریخ صنعت نفت را برای کاهش تولید با کشورهای غیرعضو به رهبری روسیه شکل داد. این ائتلاف به اوپک پلاس نام گرفته تلاش می‌کند توازن بازار را به گونه‌ای برقرار کند که به قیمت‌های بالاتری نسبت به حالت بدون وجود ائتلاف برسد. شاید بتوان گفت این ائتلاف توانسته کف قیمت را تعیین کند، اما سقف قیمت همپسین توطئه نفت شیل مشخص می‌گردد و در نتیجه افزایش قیمت با محدودیت روبروست. لذا علیرغم تلاطمات روزانه، افزایش تنش‌ها در مناطق تولیدکننده نفت، بالا رفتن ریسک اختلال تولید در کشورهای اصلی تولیدکننده، قیمت نفت در یک سال از پیش تعریف شده در حال حرکت است.

آنچه که در تاریخ نفت از سوی کشورهای مصرف‌کننده غربی تحت عنوان شوک تعبیر شده و همواره از دو شوک سال‌های ۱۹۷۳ و ۱۹۷۴ یاد می‌شود، نباید به همان سیاق برای کشورهای تولیدکننده نیز استفاده شود زیرا برای تولیدکنندگان سقوط قیمت شوک محسوب می‌شود. بزرگترین وقایع سقوط قیمت در سال‌های ۱۹۸۶، ۲۰۰۸ و ۲۰۱۴ رخ داده که در این کتاب بسیار مورد توجه قرار خواهند گرفت.

کتاب حاضر نه براساس ترتیب زمانی متداول، بلکه با سنتز وقایع سال‌های مختلف به مرور و تحلیل ۵۵ سال تاریخ اوپک از زمان تأسیس در دهه

۱۹۶۰ تا انقلاب نفت شیل در سال‌های ۲۰۱۴ و ۲۰۱۵ می‌پردازد.

www.ketab.ir